

УДК 811. 111.42

Образцова О.М.
(Одеса, Україна)

НОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ УНІВЕРСАЛІЙ

На основі аналізу змін в розумінні природи мови та її зв'язків із мисленневою діяльністю людини стаття визначає нові напрямки дослідження мовних універсалій.

Ключові слова: мовні універсалії, семантичні універсалії, речення, когнітивний підхід.

На основе анализа изменений в понимании природы языка и его связи с мыслительной деятельностью человека статья определяет новые направления в исследовании языковых универсалий.

Ключевые слова: языковая универсалия, предложение, семантические универсалии, когнитивный подход.

The article offers a review of changes in understanding the nature of language, its relation to cognitive activity of a human being and reveals certain perspectives for investigating universal features in languages.

Key words: language universals, semantic universals, cognitive approach, sentence.

Метою статті є визначення нових напрямів дослідження мовних універсалій на основі аналізу змін в розумінні природи мови та її зв'язків із мисленневою та психологічною діяльністю людини.

Наявність певних явищ і властивостей, що є спільними для всіх або багатьох різноструктурних мов, є об'єктом уваги мовознавців протягом століть і навіть тисячоліть. Ідея універсальності граматики висловлювалася ще в античні часи (Платон, Арістотель) і в період середньовіччя (Св. Августин, Боецій). Зокрема, Р. Бекон (1214 – 1294 гг.), не заперечуючи можливості варіювання, наполягав на наявності граматики як системи однакової для всіх мов. В своїх філософських трактатах модисти (13 століття) вперше оперують терміном «універсальна граMATика». З початку 17 століття обґрунтоване Р. Кілворбі поняття «універсальна граMATика» вживається і до тепер. Універсальна граMATика – підхід до вивчення мови, заснований на припущенні, що структура мов світу спирається на загальні принципи.

Першою універсальною граMATикою вважається «загальна і раціональна» граMATика «Пор-Рояль» А. Арно і К. Лансло (1660 р.), які посилаються на тепер маловідому граMATику Ф. Санчеса (1587р.), в якій висловлені ідеї про розмежування того, що в сучасній

© *Образцова О.М., 2012*

термінології іменуються глибинними і поверхневими структурами [1]. Заслугою універсальної граматики вважається те, що на її тлі було розроблено методологію і подано логіко-філософське обґрунтування самих принципів опису будь-якої мови як системи частин мови та граматичних категорій, запропоновано загальну номенклатуру значення граматичних і лексико-граматичних категорій. Саме це вчення створило основу для розвитку типологічного і порівняльного мовознавства [2: 629, 630].

З того часу ідеї універсальної граматики в різні періоди знаходили підтримку і розвиток у країнах Європи, зокрема у Франції, Англії, Німеччині, Росії. Так, наприклад, ідея побудови стрижневих планів мови, з використанням накопиченого в лінгвістичній літературі потенціалу мовних узагальнень, висунута Ф. Планком, в даний час розробляється в університеті м. Констанц (Німеччина), де для втілення цієї ідеї створюється база даних мовних універсалій. Ще на початку 2000-го року архів універсалій (Universals Archive) вже налічував більш ніж 1600 тверджень з області фонології, морфології, синтаксису, семантики і лексики (<http://www.dialog-21.ru/materials/archive.asp?id=6382&y=2000&vol=6077>), наразі перелік мовних універсалій налічує десятки тисяч і повсякчасно поширюється.

Впродовж останніх десятиліть дослідження універсалій ведеться практично у всіх царинах мовознавства. Зокрема, з вісімдесятих років дослідники зосереджуються на універсальних характеристиках тексту і порядку розташування елементів в синтаксичних структурах, поглибилися вивчення і визначення семантики граматичних категорій, форм їх передачі в мовах світу. Власне мова визнана «такою матеріальною звуковою організацією, універсальна, глибинна структура якої безпосередньо передає мінімальне двочленне відношення предметів і явищ у вигляді суб'єктно-предикативної будови речення-висловлення» [3: 7]. Найбільш складним, на думку В. М. Ярцевої, виявився рівень граматики, тому що він має в своєму розпорядженні порівняно невелику кількість прийомів свого вираження і є досить жорстко структурованим [4; 5: 488].

Водночас, з описом різноманітних мов народів світу все більше виявлялася їх несхожість і, отже, недоцільність застосування тієї моделі опису, яка була свого часу вироблена лінгвістами, виходячи, перш за все, з моделі класичної латини. Тому лінгвістів продовжують хвилювати питання про сутність граматичного ладу мов в цілому та процес змін граматичного ладу окремих мов. Залишається відкритим питання про причини та спрямованість цих змін, про можливості їх прогнозування [5: 488]. З'ясовано, що низка граматичних понять різною мірою є притаманною усім мовам, хоча у мовах різного ладу ці поняття будуть передаватися у різних спосіб. Виявилося, що розгалуженість або стилість парадигм у мові не співвідносні з рівнем матеріального або суспільного розвитку мовців/суспільства, що зв'язок історії мови та історії суспільства не є однозначним, а мова має свої внутрішні закони, які регулюють її історичні зміни. Морфологічна і синтаксична типологія, як і універсальна граMATика, що служить для неї основою, пов'язана, перш за все, з граматичними поняттями, тому що «іконічні символи» мови мають яскраво виражені тенденції до універсалізму.

Універсальність характеристик мови в античних граMATиках пояснювали за допомогою «вроджених ідей» (Платон), спільності понять для всіх людей (Аристотель) і загальними характеристиками логосу / логіки, які є основою поділу лексем на частиномовні класи та основою формування судження і висловлення. Довгий час універсалізм мов і

мовних явищ безпосередньо пов'язувався з провідним у той час у мовознавстві принципом логіцизму. Ще А. Арно і К. Лансло спробували виявити загальні змістові категорії, характерні для сприйняття людиною дійсності або «операції розуму» (до яких віднесли судження, умовивід, уявлення), вважаючи, що кожній з цих категорій відповідають або певна частина мови, або фрагмент тексту. В своїй граматиці вони описали у якій спосіб ці операції проявляються у французькій мові. Філософською основою їх універсальної граматики була філософія раціоналізму (картезіанство), а також емпіризму і сенсуалізму. У теоретичних побудовах постулювався зв'язок мислення і мови, але процедури обґрунтування не надавалося значення, оскільки граматичний лад мови тоді ще не отримав діалектичного осмислення і не розглядався згідно принципу історизму.

У другій половині ХХ століття своєрідне відродження принцип універсалізму отримав в американській генеративній граматиці та семантиці. В рамках цих теорій і в ході їх розвитку були сформульовані універсальні принципи і параметри побудови висловлень і текстів, правила трансформації глибоких синтаксичних і семантичних структур у поверхневі структури, а також правила, які обмежують можливості проведення таких трансформаційних перетворень.

Сьогодні до пояснення виявлених закономірностей та змін, що спостерігаються типологічно на різних рівнях мов світу, підходять з позицій теорії зміни поколінь, теорії субстрату, теорії зручності («теорії найменших зусиль»), залучаючи аргументацію різних шкіл і лінгвістичних напрямів. Підкреслюється неможливість ідентифікації граматичних елементів у мовах з різними структурами без звернення до семантичних критеріїв, разом з тим «ізолювані трюїзми» щодо семантичних універсалій в мовах вважаються малоперспективними. Навпаки, висувається вимога послідовного розмежування між граматичним і лексичним значеннями, що забезпечує широку перспективу для нових узагальнень на високому рівні [4;5]. Висловлюється думка про те, що з універсальної точки зору за допомогою елементарних концептів можна дослідити будь-яку понятійну галузь. Адже елементарні концепти належать до універсального «алфавіту людської думки», і в усіх мовах світу для них є еквіваленти. Відповідно, понятійна галузь є незалежною від конкретної мови, а одна і та ж понятійна система може лежати в основі семантичних структур багатьох мов [6: 26; 7; 8]. Тому особлива увага приділяється пошукам і поясненню семантичних універсалій мови. Так, А. Вежбіцька [7; 8], засновуючи свій аналіз на лексичних універсаліях, вважає, що (незалежно від конкретної культури) універсальним є не лише процес пізнання в цілому, а й людські емоції, зокрема.

А. Вежбіцька наголошує на наявності єдиного для носіїв різних мов набору елементарних безпосередньо зрозумілих понять, шляхом комбінування яких можливо отримати нескінченну кількість інших понять. Можливість та ймовірність такого комбінування пояснюється тим, що природа прагне досягти максимального ефекту за допомогою мінімальної кількості елементів. Різні понятійні світи, пов'язані з різними мовами, без такої загальної понятійної бази, що сполучує різні культури і суспільства, були б взаємно непроникливими. На думку дослідників, такі фундаментальні поняття підлягають лексикалізації в усіх мовах світу. А культурні розбіжності між групами людей, обумовлені не наявністю певних базових понять в одній культурі та їх відсутністю в іншій, а способами та масштабами використання певних базових понять. В результаті проведених досліджень А. Вежбіцька дійшла висновку, що можливість успішної комунікації між різними

культурами безпосередньо залежить від універсальності базової кількості семантичних примітивів, з яких шляхом комбінування примітивів в різних конфігураціях кожна мова може створювати практично нескінченне число більш-менш «ідіосинкретичних» (специфічних для даної культури) понять. Більш того, семантичні та лексичні універсалії, незважаючи на значні розбіжності між мовними і культурними системами, вказують на існування «загального понятійного базису, на якому ґрунтуються людська мова, мислення і культура».

З 18 століття термін «універсальна граматика» вживається і на позначення властивості для людини вродженої мовної здібності, яка представлялась теоретикам у вигляді особливої когнітивної системи внутрішніх вроджених механізмів, спеціального органу в мозку людини, відповідального за виникнення та сприйняття окремих висловлень («локалістська» гіпотеза). Граматику вважалась незалежною цариною вродженої мови. З розвитком біолінгвістичного напрямку в лінгвістиці наприкінці 20 віку мовні та мовленнєві явища отримують «когнітивістське» пояснення «в термінах зберігання, пошуку, обробки та (ре)організації інформації людиною, – тобто, в термінах «когнітивних процесів». Побудова висловлення (навіть про найабстрактніші сутності) уподібнюється зразкам висловлень про існування і зміну матеріальних предметів у реальному просторі. Процедури пошуку та обробки інформації описуються як просторові процеси, пов'язані з матеріальною зміною певного предмета. Когнітивні і концептуальні структури знання співвідносяться з різноманітними мовними формами, які втілюють їх зміст. Свідомість та інтелект людини досліджуються як система, що відповідає за всі види її діяльності з інформацією та забезпечує нормальне протікання різноманітних ментальних процесів (перш за все – процесів мислення) [9; 10: 12, 14].

Тому в 21 віці термін «універсальна граматика», як пояснює Н. Хомський, раніше вживаний на позначення «генетичної вродженої здібності» людини до засвоєння та використання мови, отримує новий зміст. Інкорпорувавши у свою теорію імплікаційні універсалії, генеративісти назвали такі універсалії параметрами і розповсюдили на параметри таку властивість, як природженість, яка атрибутувалася абсолютним універсалиям типу: «Всім мовам притаманна (або не притаманна) певна властивість». Створена Н. Хомським та Г. Лазником для опису мовної когнітивної системи теорія принципів та параметрів представляє собою модель, згідно до якої універсальна граматику керується не правилами, а кінцевим набором загальних для всіх мов фундаментальних принципів і параметрів, які визначають мовну варіативність і фіксуються при засвоєнні мови. Генеративісти вважають, що в процесі онтогенезу «запуск» того чи іншого внутрішнього вродженого параметру у дитини зумовлюється її лінгвістичним оточенням [11; 12; 13; 14: 4].

Теорія принципів і параметрів чітко розмежовує універсальне і специфічне у мові і намагається звести це розмежування до простих постулатів. Наприклад, стверджується, що у всіх реченнях повинен бути суб'єкт (принцип, або абсолютна універсалія); також, що в низці мов даний принцип може бути вираженням неявно – так званими нульовими формами (pro-drop parameter). Свої ідеї про принципи і параметри в когнітивній мовній системі Н. Хомський розвиває в статті «Три фактори будови мови» (2005р.) та в інших публікаціях [15: 1–22; 16]. На думку лінгвіста, когнітивну мовну систему визначають три фактори: генетично зумовлений чинник, спільний для всього виду – вроджена здатність інтерпретувати частини оточуючого середовища як лінгвістичний досвід (він включає універсальну граматику); набутий досвід, який веде до варіації в заданих меж-

ах; неспецифічні для мови принципи. Останній фактор, як і низка принципів, виявлених у процесі розвитку генеративної теорії (наприклад, принцип структурної архітектури і принцип обчислювальної ефективності), за твердженням Н. Хомського є загальним для всіх когнітивних систем мозку людини, а не лише притаманним мові [15].

Характерним для генеративістики в цілому є уподібнення мови «системі обчислювання (computational systems)». Когнітивна система мозку уподібнюється комп'ютеру як сучасній інформаційній системі, в якій наявні свої специфічні пристрої для введення даних (сприйняття мовного сигналу), накопичення та складування даних (короткочасна і довготривала пам'ять), їх аналізу (парсер – аналізатор, який забезпечує членування висловлення на його складові синтаксичні елементи) і, за необхідності, «витягування» даних-знань із системи довготривалої пам'яті (наприклад, [17; 18]). Н. Хомський пояснює нове тлумачення терміну «універсальна граматика». Якщо раніше мовна здібність вважалася окремим «когнітивним» органом в мозку людини, подібним до систем планування, розуміння, інтерпретації, відзеркалення та інших «ментальних» (мисленневих) операцій, то тепер вроджена мовна здібність розуміється як система інтерфейсної взаємодії систем. Інтерфейс (термін, в основному, використовується в описах комп'ютерних технологій) означає сукупність засобів і методів взаємодії між елементами системи (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/>). Таких інтерфейсних систем, на думку Н. Хомського, принаймні дві: система мислення, яка використовує мовленнєві висловлювання для вираження аргументації, доказів, інтерпретування, організації дій та інших ментальних (мисленневих) актів; та система сенсорно моторних систем (зору, слуху, тощо), яка забезпечує екстеріорізацію висловлень під час їх породження, а також мисленнєве конструювання висловлень при їх сенсорному сприйнятті. Завданнями теорії мови при цьому лінгвіст вважає встановлення меж між тим, що є, і тим, що не є природною людською мовою; пояснити опанування мови людиною – тобто виявити механізми введення нових отриманих даних до системи вродженої мови – універсальної граматики. Треба з'ясувати, що собою являють такі механізми, а головне – вивити, чому саме цими принципами, механізмами (а не безліччю можливих інших) забезпечується розвиток («зріст») мовної компетенції людини [16: 18-19].

Американський лінгвіст Рей Джеккендофф, також вірний ідеям універсальної граматики, завдання лінгвістики вбачає в розумінні та описанні правил інтерфейсної взаємодії. Тому він запропонував підхід, дещо альтернативний теоріям Н. Хомського [19; 20; 21; 22]. Р. Джеккендофф вважає, що разом із синтаксисом семантичний і фонологічний компоненти мови є також генеративними системами. На його думку, ці системи рівноправні, незалежні і пов'язані між собою.

Як Н. Хомський, так і Р. Джеккендофф прагнуть побудувати лінгвістичну теорію, що пояснювала б можливість засвоєння мови дитиною. Розбіжність в їх теоріях полягає в тому, що Р. Джеккендофф, на відміну від Н. Хомського, не виключає з процесу навчання семантичний компонент як такий, що не має прямого відношення до мови та універсальної граматики, а Н. Хомський, в свою чергу, акцентує увагу на когнітивній складовій в цьому процесі.

Як пояснення власне універсалій пропонуються прагматичні та когнітивні принципи [23: 114–162.; 24]. Пояснюють виявлені універсалії також через сприйняття «картини світу» (що є одним з центральних понять когнітивістики). Зокрема, С. Пінкер критикує висновки Дж. Грінберга стосовно того, що конкретні універсалії можуть бути результа-

том певного процесу обчислення морфологічних правил у свідомості, при якому флексії застосовуються виключно до результатів деривації і не інакше.

Особливу увагу у зв'язку з цим привернула до себе ідея вродженості мови як здатності, інстинкту [18; 25]. Так, в руслі генеративістики Ф. Ньюмейєр висуває гіпотезу трьох автономій – автосинтаксиса, автознання, автограматики; лінгвіст наголошує на принципі вродженості і, внаслідок цього автоматичного запуску знання граматики: автограматика, на його переконання, має когнітивну основу. На прикладі тваринного світу С. Пінкер, наголошує, що мові, як і представникам тваринного світу, притаманна необхідність і наявність єдиної ознаки – структури (кістяка, хребта), і що, в залежності від історичного періоду і місця та умов проживання, ця ознака може зазнавати модифікації. Лінгвіст стверджує, що розбіжності між мовами аналогічні; що у всіх мов є певний єдиний план, основа – принципи і правила синтаксису, морфології та фонології, певна невелика кількість варіативних параметрів, на зразок списку опцій в комп'ютері. Встановлення будь-якого з таких параметрів може призвести до значних відхилень в поверхневих проявах мови [18: 256, 260]. Перелічивши низку правил та імплікацій, представлених як універсалії, С. Пінкер робить висновок: в основі мовного інстинкту лежить універсальна граматики, яку не можна зводити лише до історії або свідомості [18: 253-255]. Опублікована в 2005р. книга Ф. Ньюмейєра «Можливі і ймовірні мови: перспективи застосування генеративної граматики до типології мов» виявила, що низка основних універсалій-параметрів не є універсальними для мов світу, що ці параметри є ймовірнісними (вірогіднісними) і не є частиною універсальної граматики. Робота М. Хаспелмата 2006 року [11] містить аналогічні висновки. Дж. Хоукінс коментує, що фактично ці автори визнали те, про що Дж. Грінберг говорив ще в 1963 році. А саме, що більшість імплікаційних універсалій спрацьовують лише з трохи більше ніж випадковою частотністю, що більшість з абсолютних універсалій, як згодом виявилось, мають винятки. Тому, якщо з точки зору дескриптивного підходу дані параметри не є коректними, вони не є вродженими. Відповідно, вибудована на їх основі теорія «зовнішнього запуску» теж є некоректною, оскільки некоректним є її основоположне посилання. Важливо також, що на відміну від заяв Н. Хомського, Дж. Хоукінс свою гіпотезу підтверджує емпіричними даними.

Вже виявлені універсалії дають підставу дослідникам висловлювати припущення про походження всіх природних мов світу з однієї прамови, а нинішні універсалії вважати збереженими в конкретних мовах закономірностями прамови (див., наприклад [18: 250-256]). С. Пінкер припускає можливість і іншого походження універсалій: на його думку, в мовах, можливо, відображаються універсалії мислення або обробки інформації в свідомості людини. В якості прикладу автор наводить універсалії у найменуваннях гама кольорів як продукт універсального сприйняття бачення кольору, і робить логічний висновок про те, що «універсалії мислення або обробки інформації свідомістю людини» не залежать від конкретної мови. Аналогічну ідею обстоює і В'яч. Вс. Іванов: «Частина спільних рис, які виявляються у всіх людських семіотичних структурах, повинна бути пов'язаною з генетично обумовленими особливостями мозку. Тому рух у такому напрямку може виявитися вирішальним для об'єднання наук про людину з природничими науками» [6: 4]. Деякі лінгвісти-когнітивісти вважають, що граматичні елементи у своєму функціонуванні покликані структурувати або концептуалізувати людський досвід задля того, щоб виразити його за допомогою мови. Припускається існування певних відно-

шень між конкретними структурними критеріями та конкретними підкласами граматичних понять; вимагають свого вивчення численні аспекти синтаксичної структури, які підлягають дослідженню з точки зору типології відношень між формою та функцією, наголошує В. Крофт [26: 191, 192]. Дж. Хоукінс наполягає на тому, що правила, записані в граматиці, є узагальненнями закономірностей, які спостерігаються в реальному мовленні (чим поширенішою є модель в мовленні, тим імовірніше, що саме вона буде зафіксованою в граматиці як основна і нормативна) [14: 4]. Аргументуючи свою точку зору, С. Пінкер пропонує вирішувати питання про універсалії, аналізуючи граматику як організовану систему, а не як певний набір фактів, оскільки науково значущими є не суто факти, а відношення / співвідношення між властивостями певних лінгвістичних явищ, які проявляються в різних мовах однаково.

Виявлені та досліджені універсалії дозволяють багато чого сказати про форму, або логічну структуру універсалій, як зазначає В.Н. Ярцева, але не дозволяють намалювати повну картину загальної граматики людської мови. Те, що амбітний план виявити емпіричним шляхом всі універсалії характеристики людської мови поки вельми далекий від здійснення, показує «перспективність та осмисленість» подальших наукових розвідок в цьому напрямку [5: 488]. Наголошується в лінгвістиці і на необхідності інтерпретації та верифікації вже накопичених універсалій, а також на можливості і необхідності емпіричного пошуку нових універсалій. Вихід же за межі «внутрішньосистемної інтерпретації» виявлених явищ універсальності тягне за собою нові можливості як для пояснення дії універсалій, так і для їх застосування на практиці, зокрема при навчанні іноземним мовам (див., наприклад, [27: 70-88]). Підкреслюється і необхідність системного і послідовного врахування позамовних явищ і чинників, «оскільки соціальний вимір людської комунікації базується на когнітивних процесах, а самі ці процеси можливо досліджувати лише у соціальних виявах» [28: 17]. Наявність єдиної для різних культур універсальної «абетки людської думки», наявність однієї понятійної системи в основі семантичних структур багатьох мов світу, а також незалежність понятійної бази від конкретної мови є основою для подальших досліджень речення як комплексу структурно-семантичних властивостей, обумовлених когнітивно. Когнітивна основа мовних універсалій, як правильно зауважує С. Пінкер, передбачає аналіз граматики як організованої системи, а не як певного набору фактів, оскільки науково значущими є не факти як такі, а відношення / співвідношення між властивостями певних лінгвістичних явищ, які мають однаковий вияв у різних мовах.

Таким чином, огляд теоретичних джерел свідчить про актуальність комплексного дослідження структури та семантики мовних явищ, зокрема речення, як спільної властивості різноструктурних мов, обумовленої закономірностями плину когнітивних процесів в свідомості людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левицкий Ю. А. Изменяющаяся лингвистика // Международная научная конференция Изменяющийся языковой мир. – Пермь, Пермский госуниверситет, ноябрь, 2001 – [Електронний ресурс] // Режим доступу до журналу: <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?m=002&lang=rus>

2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія [наукове видання] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с., с. 629, 630
3. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт теорії в сучасній англійській мові : монографія / Ірина Борисівна Морозова. – Одеса: Друкарський дім, 2009. – 384 с.
4. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика [Текст] / Виктория Николаевна Ярцева. – М. : Наука, 1981. – 111 с.
5. Ярцева В. Н. Типологические универсалии и креолизация языка / В. Н. Ярцева // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 49. – № 6. – М., 1990. – С. 488. [Режим доступу до тексту]: // Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор». <http://feb-web.ru/feb/feb/atindex/tindex19.htm>
6. Иванов Вяч. Вс. Лингвистика третьего тысячелетия: вопросы к будущему. I (главы 1–10) М., 2004. – 208 с.
7. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков [Текст] / Анна Вежицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – XXII, – 780 с.
8. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Understanding Cultures Through Their Keywords). Understanding Cultures through Their Key Words (English, Russian, Polish, German, and Japanese) / Wierzbicka A. – PDF. New York, Oxford University Press, 1997, 328 p // <http://www.twirpx.com/file/241910/>
9. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Кубрякова Е. С. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Кубрякова Е. С. К проблеме ментальных репрезентаций / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З // Вопросы когнитивной лингвистики. – М. : Институт языкознания; Тамбов : Тамбовский гос. университет им. Г. Р. Державина, 2007. – № 4. – С.8–16. [Электронный ресурс] // Режим доступу до тексту: <http://www.infolex.ru>.
11. Haspelmath, M. Parametric Versus Functional Explanations of Syntactic Universals – MS, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig. – 2006. – [Электронный ресурс] Режим доступу до тексту: [PDF]
12. Haspelmath, Martin. Parametric versus Functional Explanations of Syntactic Universals // in: T. Biberauer, Hg. The Limits of Syntactic Variation. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2008. – P. 75–107.
13. Hauser, M. D., Chomsky, N., & Fitch, W. T. The faculty of language: what is it, who has it, and how did it evolve? // Science, 2002. – No 298. – P. 1569–1579.
14. Hawkins John A., Language Universals and the Performance-Grammar Correspondence Hypothesis. – 2008. [Электронный ресурс] Режим доступу до тексту: // <http://lingo.stanford.edu/sag/L204/Hawkins-LgUnivFinal.pdf>
15. Chomsky N. Three factors in language design / Noam Chomsky // Linguistic Inquiry, Volume 36, Number 1, Winter 2005, 1–22. – 2005 by the Massachusetts Institute of Technology [Электронный ресурс] Режим доступу до тексту: http://www.biolinguistics.uqam.ca/Chomsky_05.pdf
16. Chomsky N. Of minds and language: a dialogue with Noam Chomsky in the Basque country / Noam Chomsky, Massimo Piattelli-Palmarini, Pello Salaburu, Pello Salaburu Etxeberria, Juan Uriagereka. (edited by Massimo Piattelli-Palmarini, Juan Uriagereka, and

- Pello Salaburu), Oxford: Oxford University Press, 2009.- 448 p. [Электронный ресурс] Режим доступа до тексту: // <http://www.chomsky.info/books.htm>
17. Chomsky N. Language and Problems of Knowledge. The Managua Lectures / Chomsky N. [8th ed.]. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press. – 1996. –205 p.
18. Pinker St. The Language Instinct. The new Science of Language and Mind / Steven Pinker. – Penguin Books, 2000. – pp. 548.
19. Jackendoff R. The Architecture of the Language Faculty. Cambridge (Mass.), MA: MIT Press, 1997. – pp. 262.
20. Jackendoff R. Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution – Oxford/New York: Oxford University Press, 2002 [Электронный ресурс] Режим доступа до тексту: <http://www.cscs.umich.edu/~crshalizi/reviews/jackendoff-foundations/>
21. Jackendoff, Ray. Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure (Jean Nicod Lectures). Cambridge, Mass. : MIT Press, 2007. – pp. 403.
22. Jackendoff, Ray. Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure (Jean Nicod Lectures) (Bradford Books) – Cambridge, Mass. : MIT Press , 2009. – 432 pp., 21 [Электронный ресурс] Режим доступа до тексту://<http://mitpress.mit.edu/books/chapters/026251253Xchap1.pdf;026251253Xpref1.pdf>
23. Гринберг Дж. Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов / Джозеф Г. Гринберг // Новое в лингвистике. – Вып. 5. – Языковые универсалии. – М. : Прогресс, 1970. – С. 114–162.
24. Калинина Е. Ю. Нефинитные сказуемые в независимом предложении. Опыт типологического исследования. [Рукопись] : автореф. дис. ... канд. филологических наук : 10.02.20 / Калинина Елена Юрьевна. – Москва, 1998. – 21 с.
25. Newmeyer, F.J. Possible and Probable Languages: A Generative Perspective on Linguistic Typology. Oxford: Oxford University Press, 2005 – 288 pp.
26. Croft W. Typology and Universals. – Cambridge University Press, 1994; 2002. – 368 pp. Режим доступа до тексту: [10\[1\].1.1.163.3811.pdf](http://10[1].1.1.163.3811.pdf)
27. Черноватый Л. Н. Психологические основы теории педагогической грамматики / Л. Н. Черноватый. – Харьков: Основа. – 1992. – 245 с.
28. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс (методологічний, соціолінгвістичний, комунікативний аспекти). – Автореф дис.доктора філолог наук. 10.02.15 загальне мовознавство– Київ, 2000. – 36с.